THE ISRAELITE PRESS
The only Jewish Newspaper of Western Canada.
אידישע וואָרט
Office and Place of Business: New Israelite Press Bldg., 165 Selkirk Ave. East
Published daily except Saturday and Sunday
ENTERED AS SECOND-CLASS MAIL MATTER AT OTTAWA
Subscription: $6.00 per year.
Est. 1910 Phones: 55 409—52 213
Winnipeg — Manitoba

הויכע טאריפן

איינע פון די ערשטע שריט פון דער תיאוריע אדמיניסטראציע אין די פאראייניקטע שטאטן איז געווען, צו פארופן א ספעציעלע סעסיע פון קאנגרעס צו שאפן נייע הויכע טאריפן, פארן שין פונ'ם פארמער. אין די הויכע טאריפן האט זי געזעען דעם מיטל צו רעטן דעם פארמער פון דער שווערער עקאנאמישער לאגע אין וועלכער ער געפינט זיך, באפרייענדיק פאר אים דעם אינערלאכן מארק פון דרויסנדיקער קאנקורענץ.

עס האט געדויערט ארום אנדערהאלבן יאר, איידער דער קאנגרעס האט אויסגעארבעט און אנגענומען די העכערע טאריפן. איצט זיינען זיי שוין אין קראפט, — און די לאגע פונ'ם פארמער איז ערגער, ווי ווען פריער, און דער פרייז פון זיינע פראדוקטן איז איצט נידעריקער, ווי ער איז געווען אין דעם יאר פאר דער מלחמה.

נאטירלאך, האבן ניט די טאריפן גורם געווען דעם פאל פונ'ם פרייז, אויף דעם אמעריקאנעם פארמערס ווייץ אין אנדערע פראדוקטן; די געפאר לעגע פרייזן זיינען א פולר־וויצא פון וועלט־בעדינגונגען, זיינען אבער, אז מיט א טאריפן וואנט קאן מען זיך ניט פארשפארן פון דער וועלט און אז האלטן אויף א קינסטלאכן אופן געהעכערטע פרייזן.

עס זיינען אבער דא אויך דירעקטע פארגן פונ'ם געהעכערטן טאריף, וואס האבן שלעכט באווירקט די לאגע פונ'ם אמעריקאנער פארמער. — אויסער דער ווירקונג אויפ'ן אמעריקאנער האנדל בכלל, וואס די געהעכערטע טאריפן וואנט האט באווירקט צום שלעכטן.

אמעריקע האט ניט געקאנט דערווארטן, אז די אנדערע לענדער וועלכע זי האט אנגעפירט האנדל זאלן גוטמיטיק אראפשלייפן אויף ניט טאריפן, און ווייטער קויפן ביי איר סחורה ווי פריער, בעת אמעריקע פארשפארט די טירן פאר זייערע סחורות. א צאל אייראפיאישע און אנדערע לענדער האבן גלייך געענטפערט אמעריקע מיט געהעכערטע טאריפן אויף ניט צילט צו פארקלענערן זייער אימפארט פון אמעריקע.

די פאראייניקטע שטאטן האבן פארלאָרן אין זייער מסחר מיט קאנאדע אליין עטלאכע הונדערט מיליאן דאלאר א יאר. ווי דאס איז מיט דער דערווידער דער ליבעראלער פרייער־האנדל רעגירונג פון קאנאדע, האט זי אבער געמוזט רעכענען זיך מיט דער אויפגערעגטער שטימונג פון פארק אין „באשטראפן" אמעריקע מיט א צאל נייע טאריפן אין „קענזיסטיק" באשיצן. וואס האבן געגעבן א שטארקן קלאפ דעם אמעריקאנער האנדל אין קאנאדע. די נייע־דערווייל־טע קאנסערוואטיווע רעגירונג וועט זיכער דעם שטאר אנציען נאך שטייפער.

אויב דער אמעריקאנער פארמער איז ניט דירעקט פארארינטערעסירט אין די טאריפן מיט וועלכע אנדערע לענדער צאמען זיך אפ פון אמעריקאנער פאברויצירטע פראדוקטן, וועט ער אבער דירעקט ליידן פון די טאריפן וואס יענע פירן איין קעגן די אמעריקאנער פארם פראדוקטן, — אין דער אמעריקאנער פארמער מוז א טייל פון זיינע פראדוקטן עקספארטירן.

אויב מעקסיקא האט איצט געהעכערט אירע טאריפן אויף ווייץ, אין פוילן אויף חזיר־שמאלץ, וועלכע אמעריקע עקספארטירט אין יענע לענדער, וועט דאס מיינען, אז דער אמעריקאנער פארמער וועט זיי מוזן פארקויפן ביליקער, סיי אויפ'ן אויסלענדישן, און סיי אויפ'ן אינערלאכן מארק. אויף דעם זעלבן אופן איז שווערער געווארן דער צוטריט פאר'ן אמעריקאנער פארמער צום קאנאדער מארק, וואו ער פלעגט אראפזעצן א סך פון זיינע פראדוקטן, און דער צוטריט וועט פאר אים ווערן נאך שווערער, ווען אונזער קאנסערוואטיווע רעגירונג וועט זיך נעמען צו דער ארבעט.

אין דער אינטערשטער שורה איז עס שווער צו זאגן, אז די אמעריקאנער פארמערס, ווי א כלל, האבן עטוואס געוואונען פון די נייע טאריפן, אפשר זיינען זיי ארויס גלייך־אויף־גלייך, אין אפשר דאס איך ניט.

* * * *

קאנאדע האט נאר וואס אויסגעקליבן א הויכע טאריפן רעגירונג. די קאנסערוואטיווע פארטיי, וועלכע האט געזיגט אין די וואלן־האט אינ'ם וואל־קאמפיין דאס מאל אפשר קלארער און דייטלאכער ווי ווען פריער, פראפאגאנדירט א הויכע־טאריפן פאליטיק, — און די ווייל־ער האבן קאנטיק צו איר צוגעשטימט.

מר. בענעט האט איצט אפשר א פרייערערע האנט דורכצופירן די קאנסערוואטיווע טאריפן פאליטיק, ווי וועלכע ס'איז קאנסערוואטיווע רעגי־רונג ביז אים. זיין מערהייט אין פארלאמענט איז א פעסטע, און זיינע פאר־פליכטונגען צו די ווייל־ער אינ'ם וואל־קאמפיין צווינגען אים בשום אופן ניט צו האלטן זיך אין דער הינזיכט אין צוים.

די איינציקע שטרונג קאן ער אפשר האבן אין זיינע אייגענע רייען, מצד זיינע נאכפאלגער פון די פריערי פראווינצן, וועלכע וועלן מורא האבן צו גיין צו וויט אויפ'ן וועג פון הויכע טאריפן, רעכענענדיק זיך מיט די טיף־איינגעוואר־צלטע פריי־האנדל טראדיציעס פון די מערב קאנאדער ווייל־ער מיט די אינטערעסן פון די פריערי פארמערס. אבער מיט שטרונגען אין די אייגענע רייען קאן מען זיך לייכט ספראווען: די גרעסטע מערהייט פון מר. בענעטס נאכפאלגערשאפט קומט פון דער אינ־סטינקטיווער זיינען זייער שטארק.

ביז איצט זיינען קאנאדער קאנסערוואטיווע רעגירונגען געווען זייער פארזיכטיק אין העכערן טאריפן. זיי פלעגן זיך באנוגענען בלויז מיט קליינע ענדערונגען אין די טאריפן פון די ליבעראלע רעגירונגען, וואס האבן זיך געגעבן מיט די שטימונגען פון די קונים פון פראדוקטן בכלל, און מיט דער וועסט בפרט.

וועט מר. בענעט איצט אויפגעבן די דאזיקע טראדיציאנעלע פארזיכ־טיקייט פון זיין פארטיי און וועט זיך לאזן פירן פריי פון עקסטרעמע הויכע־טאריף סענטימענטן?

ער איז דאס איצט פריי צו טאן. ווי מיר האבן שוין געזאגט, וועט ער זיך אויף דעם וועג באגעגענען מיט ווייניק שטערונגען מצד זיינע אייגענע נאכפאלגער, און ער קאן באהייפטן, אז ער האט דעם מאנדאט פון פאלק דאס צו טאן.

וועט אבער מר. בענעט דארפן האלטן דעם ביישפיל פון אונזער שכנה צו דרום פאר זיינע אויגן. ער קאן זעען דארטן, ווי ווייניק מען קאן געווינען פון הויכע טאריפן, און ווי פיל מען קאן פארלירן אין גיטן ווילן און פריינדשאפט פון אנדערע פעלקער, מיט וועלכע מיר מוזן זיין געשעפט־לאך פארבונדן.

ווען מר. בענעט וועט דאס אלץ נעמען אין אנבאטראכט, וועט ער ניט טרייבן זיין הויכע טאריף פאליטיק צו עקסטרעם, און וועט ניט אויס־נוצן אין דער פולסטער מאס די פרייע האנט וואס ער האט געקראגן, גע־מענדיק אין אנבאטראכט די אינטערעסן פון לאנד, און ניט פון איינציקע פאברי קאנטן, וועט ער אמווייניקסטנס אנהאלטן די טראדיציאנעלע פארזיכ־טיקייט פון זיין פארטיי אין די טאריף העכערונגען.

פון אידישן ביכער מארק אין ארץ־ישראל

(א זאמלבוך פאר אידישן פאלקלאר*)

פון ש. ערנסט (תל־אביב)

אין תל־אביב איז איצט דערשינען דער זעקסטער באנד פון זאמלבוך "רשומות", וואס גיט זי דאס מיט אויפקלייבן אלצדיינג וואס האט א שייכות צום אידישן לעבנס־שטייגער אין דער גארער וועלט.

אזוי ווי די פריערדיקע בענדער, אזוי אויך דער באנד, וואס ליגט פאר אונז פול מיט די אלע געביטן וואו עס אנטפלעקט זיך דאס פאלקס־לעבן און עס איז אויך צו באגריפן די נייע אפטיילונג: צו דער געשיכטע פון ישוב אין ארץ־ישראל.

דער באנד הויבט זיך אן מיט א מאנא־גראפיע פון דר. סקושיץ וועגן די מאראנען אין פארטוגאל. דא קומט א רשימה פון זיינע באזונדע צווישן די דאזיקע אידן, וואס זיינען פארבליבן ווי א רעשטל פון אמאליקע ציינטן. נאכדעם קומט אן ארטיקל פון דעם שליח פון קרן היסוד, דר. אלעק־סאנדער נאלדשטיין וועגן די "בני ישר־אל" אין אינדיע, וואס זיי א פולשטענדיק ביילד פונם לעבן פון אט די פארוואר־פענע דעשטלאך פון אונזער פאלק, וואס רופן זיך "בני ישראל" און וואס שטעלן מיט זיך פאר א קליין הייפל פון פופצן טויזנט פערזאן צווישן דריי הונדערט מיליאן אינדוסן און מאכמעדאנער אין אינדיע.

די דייססע אפטיילונג זיינען געווען די בעמואלן און זכרונות. נאך ניטא אזא וויכטיגער היסטארישער מאטעריאל, וואס זאל איבערגעבן דעם פילם פון דער עפאר כע ווי זכרונות. אויסער די זכרונות פון דעם באריסטאק חזן פ. מייקאווסקי און פון אהרן־תמר, זיינען דא פארשענקטאכט גע־וואָרן ה. טשארנים ביאגראפיע און בו־נ'ם זכרונות איבער קלען שולכאן.

דורך ביז גאר איז די אפטיילונג — "מרות ושמחות". זאלן עפשטיין דער־פילם וועגן די צרות וואס ס'האט געהאט אויפשטיין אין דער צייט פון דער באל־שעוויסטישער רעוואלוציע אין דער טרוי־קר פון א פאטער, וואס האט פארלאָרן זיין זון, הרים בון טרעק און טרייסקט אויף דעם לעצער. צבי שמשי גיט איינער פראגי־מענט פון א דערציילונג פון אייגעס, וואס אין פארטיקס געווארן אין סיביר. דא זיי־נען אויך דערשיינען אייניקע געשטאלטן פון מאציאליסטן־רעוואלוציאנערן, וואס זיינען פאר'משפט געווארן אויף אייבי־כער קאטארגע.

אין דער אפטיילונג צו דער געשיכטע פון ישוב ארץ־ישראל זיינען פארעפנט־לאכט געווארן זכרונות פון דעם ירושלימ־דיקן איינוואוינער ה' אפרים כהן־רייס, דער וואס איז געווען פארוואלטער פון די "עזרה"־שולן אין לאדד פאר א סך יארן. די זכרונות ווייקען פאנאנדער פאר אונז א פארגעסענע לעבנס־תקופה פון ניט לאנג צוריק, אין וועלכער מען קאן געפי־נען גרונט־שטריכן, מיט וועלכע עס האבן זיך אויסגעאייגנט די' קליינע שטעטלאך אין רוסלאנד און פוילן, — פארשטארבע־נע לעבנס־פארמען און אלטן לעבנס־שטייגער, קרוגערייען מיט מחלוקת'ן ארום "הויף" פון דראדאשקאוויצער רבי'ן און דער רבינען ענטל, דעם בריסקער דיסקוס פרוי — און דאס אלץ קומט ארויס פאר אונז, ווי דאס וואלט געשעען האנג־לאנג.

אין דער אפטיילונג דארף מען באזונ־דערס פארצייכענען די אינטערעסאנטע זכרונות פון מ. מאיראוויץ, איינער פון די ערשטע בלוי'ים, וואס איז מיט 45 יאר צוריק געקומען אין ארץ־ישראל, אין די מעמוארן זיינען אויפגעפלאכטן פארשיי־דענע פאקטן און געשעענישן, וואס באלויכ־טען דעם לעבן פון די ערשטע חלוצים, וואס זיינען געקומען אין לאנד. לייענענ־דיק די זכרונות זעט זיך ארויס דער שטארקער ווילן וואס איז שטענדיק גע־ווען צו לעבן בשלום מיט די אראבישע שכנים. אט אזוי דערציילט אונז ה' מאיראוויץ, אז ער האט אנטייל גענומען אין אלע אראבישע צייטונגען, וואס דער־שיינען אין לאנד און אפילו אין "פא־לעסטין", וואס גיסט איצט פיר און שווע־בע, פלעגט מאיראוויץ פארבעטלאכע אלע וואך ארטיקלען אונטערן נאמען ראַ־פאלי אל פעלאך, וואו ער האט אין א פא־פוילערן פאלקס סטיל אויפגעקלערט די אנדווירטשאפטלאכע לאגע פון לאנד, וואס האט שטארק געליטן סיי פון דער רעגירונג און סיי פון די עפענדיס און נאר ראן, וועלן דער רעדאקטאר פון "פאלעס־טין" האט אנגעהויבן ווערן א עפנטלאכער אנטיסעמיט, האט ער אויפגעהערט מיט־צוארבעטן.

פון די אנדערע אפטיילונגען דארף מען פארצייכענען די שיינע ארבעט פון ברוך עזיזאל וועגן פאלקלאר פון די ספרדישע אידן. די ארבעט האט זיך אים שטארק איינגעגעבן. זייענדיק אליין א ספרדישער איד, איז אים געלונגען מער פון אן אנ־דערן אויפצודעקן דאס גייסטיקע לעבן פון די שפאניאלישע אידן. די זעלבע ליבע אין זיין ארבעט האט אויך אריינגעלייגט יצחק דפאל מלכו אין זיין וויכטיקן ארטיקל צו דער געשיכטע פון שבתי־צבי און גי בוי־נאמען. אט וועגן דער אידיש־מאכמעדא־נישער סעקטע האט מען געשריבן גאנץ זוינציק. אויפ'ן שפיץ גאפל האט וועגן דעם געשריבן נייבויער און נאך אים דער געלערנטער ר' אברהם דאבון אין זיין באר־קאנטן פראגנטיזישן בוך און אין זיין העבריאישן ארטיקל "כח יהודית משל־מית בהוגרמא (א אידיש מאכמעדאנישע סעקטע אין טערקיי), וואס איז גערדוקט אין סאקאלאווס "ספר השנה", ערשטן יאר. מען דארף דעריבער באגריפן מלכו'ס ארטיקל, וואס איז געשריבן מיט געשמאק און גיט אונז א פולקאם בילד פון די דונאמען, אז אויך אין ארץ־ישראל זיינען פאר דער מלחמה געווען עטלאכע דונאמען אלס רעגירונגס אנגעשטעלטע, און די ירו־שלימער איינוואוינער האבן גוט געקאנט דעם קאמענדאנט זכוי ביי (זאקי ביי),

*) רשומות מאסף לדברי זכרונות לאט־נגורפיה ולפולקלור בישראל, ערוך ע"י ח. נ. ביאליק וי. ח. רבניצקי. הוצ'. "דביר", תל־אביב, תר"ץ.

ווען באראָן עדמונד ראָטשילד האט געוואָלט אויסלייזן די כותל מערבי

(א זעלטענע געלעגנהייט וואס איז ניט אויסגענוצט געווארן). פון א. א.

אין פארבינדונג מיט דעם לעצטן באריכט, אז באראָן ראָטשילד וויל אָפּ־קויפן דעם כותל מערבי, וועט זיין אינ־טערעסאנט דער דאזיקער ארטיקל, וואס דערציילט פון אן ענלאכן פארזוך פון באראָן ראָטשילד מיט עטלאכע צענדליק יארן צוריק.

דער.

דער קאנפליקט ארום דעם כותל מערבי האט שוין הינטער זיך א געשיכטע פון הונדערטער יארן. פיל, זייער פיל אידישע טראגעדיעס האבן זיך שוין אפגעשפילט צוליב דעם פארשוועכן די וואנט, און שוין לאנג ווי אירן זוכן אן עצה קעגן די צרות, אן אלטער פלאן איז אויך שוין אויסצו־לייזן די וואנט און מאכן זי געוועצלאך פאר דעם איינגנטום פון אידישן פאלק. ביי דער געלעגנהייט וואס דער כותל מערבי קאנפליקט איז איצט ווידער אויף דעם טאָג אדרעגונג אין דער גאנצער אידישער וועלט, וועט זיין אינטערעסאנט אויבער צוגעבן וועגן אייניקע פון אזא פרואוון צו לייזן די וואנט, וועגן וועלכן עס דערציילט דער באקאנטער פובליציסט און קעמפער פאר אידישע רעכט אין ארץ־ישראל, איתמר בן אבי, וועלכער האט די טעג גע־ווייזט אין פאריז.

איתמר בן אבי, וועלכער האט ביז איצט געשפילט זייער א גרויסע ראל אין דער פארטיידיקונג פון כותל מערבי האט אי־נטערעסאנט געשיכטע וועגן דעם, ווי אזוי אידן האבן זיך אמאל געראטן ארויסבאקומען א דאקומענט, וועלכער האט באשטעטיקט, אז דער כותל מערבי איז דאס איינגנטום פון אידישן פאלק, אבער דער דאקומענט איז פארנאר־לעסיקט געווארן און האט פארלאָרן זיין ווערט. די געשיכטע וועלכע איתמר בן אבי נאכקאנטראלירט, און ער פארדי־בערט, אז עס איז פאראן א גענוגנדער גרונט צו גלויבן אז זי האט באמת פאר־פירט — דערציילט זיך בקיצור אזוי:

מיט א יאר זעכציק צוריק האט די פא־ריזער "אליאנס אזראעליט אוניווערסעל" ארויסגעשיקט קיין ארץ ישראל א דעלע־גאט, איר דאמאלסטריקן סעקרעטאר אל־בערט קאהען. אויפ'ן וועג קיין ארץ־ישראל האט זיך אלבערט קאהען אפגעשטעלט אין קאנסטאנטינאפאל און איז אויפגענומען געווארן דורך דעם סולטאן, וועלכער האט דאמאלסט געהערשט איבער טערקיי, אב־דול אלאזיז. דעם סולטאן האט מען גע־האלטן פאר א גוטן און יושר'דיקן העב־שער. אלבערט קאהען איז מיט אים גע־ווען באפריינדעט שוין פון לאנג. זיי האבן אין דער יוגנט צוזאמען געלערנט אין א הויך־שול אין לאנדאן, וואו דער קומענ־דיקער סולטאן האט דורכגעמאכט זיין אויסבילדונג. אבדול אלאזיז האט גוט אויפגענומען זיין יוגנט־פריינט, דעם איר אלבערט קאהען. ביידע זיינען זיי שוין איצט געווען גרוי, אויף די עלטערע יארן. דער סולטאן האט זיך שטארק פארא־ינ־טערעסירט מיט אלבערט קאהענס רייזע קיין ארץ־ישראל. ביים געזעגענען זיך האט דער סולטאן זיך אנגערופן צו דעם אידיי שען פארשייער, אז ער איז גרייט צו דערפילן יעדע בקשה זיינע בנוגע ארץ־ישראל.

אלבערט קאהען האט זיך אין דער ערש־טער מינוט פארלוירן, ניט וויסנדיק וואס ער זאל פריער בעטן. ווען ער האט זיך באראויקט, האט ער געענטפערט דעם סול־טאן, אז ער וועט פריער פארן צור־ריקייזע זיך אפשטעלן ווידער אמאל אין קאנסטאנטינאפאל און איבערגעבן דעם סולטאן זיין בקשה.

אלבערט קאהען איז געקומען קיין ירו־שלים. דאס איז געווען מיט אייניקע און זעכציק יאר צוריק. די "אליאנס" האט דאמאלסט אנגעהויבן גרינדן שולן אין טערקיי. אלבערט קאהען — דערציילט מען — איז געווען שטארק גערירט פון זיין קורצן באזוך אין ירושלים. באזונדערס האט אויף אים געווירקט דאס טרויעריקע בילד ביים כותל מערבי, וואו דאס הייפע־לע אידן איז אויך דאמאלסט אין פריער און שפעטער, אויסגעשטאנען חרפות און בזיונות פון די אראבער.

ווען אלבערט קאהען איז צוריקגעפאר־ן האט ער אין קאנסטאנטינאפאל געוויינט פאר'ן סולטאן, שילדערנדיק די באליידי־קונגען ביים כותל מערבי. ער האט פאר־ענדיקט מיט דער ביטע, אז אירן זאלן באַ־קומען דאס רעכט אויסצוקויפן דעם כותל מערבי און דעם גאנצן שטח ארום. דער סולטאן האט צוגעזאגט צו דערפילן די ביטע פון זיין יוגנט פריינט. נאך אין דעם זעלבן טאג האט מען אלבערט קאהענען געבראכט אין האטעל די דערלויבעניש, דעם "פירמאן". געשריבן איז זי געווען אויף א ווייסן פארמעט, איינגאנצן פיר שור־רות. אבער אין די פיר שורות איז די וואנט און דער גאנצער שטח ארום אנער־קענט געווארן לדור דורות פאר אידן. אל־בערט קאהען איז געווען איבערגליקלאך. ער האט געגומען דעם "פירמאן" און איז גיך אוועקגעפאר קיין פאריז, האפנדיק, אז אידן פון דער גאנצער וועלט וועלן צור־נויפזאמלען מיטלען, בכדי אויסצונוצן די דערלויבעניש און אויסלייזן די וואנט. עס איז אבער לייכטער ניט געווען אזוי. אידן האבן זיך ניט אפגערופן. דער "פירמאן" האט געוואנדערט פון לאנד צו לאנד. קיין מיטלען זיינען ניט געשאפן געווארן, לסוף האט זיך דער פארמעט עפנטונג אין די הענט פון די פיהרער פון "באדד אף דע־פיוטים" (קהלות פארבאנד) אין לאנדאן. ער איז דארט געהאלטן געווארן אין א טיי־ער קעסטעלע, און מען פארזיכערט אז נאך איצט נעפינט זיך דער ניט אויסגענוצטער דאקומענט אין דעמזעלבן קעסטל אין אר־כיון פון "באדד אף דעפיוטים" אין לאנדאן.

און עס איז געקומען א מאמענט — דערציילן די אלטע לייט פון ישוב פון ארץ־ישראל — ווען עס האט זיך אויסגע־וויזן, אז אפ'אט וועט מען אויסנוצן דעם "פירמאן". דאס איז געווען בעת באראן עדמאנד דע ראטשילד איז דאס ערשטע מאל געקומען קיין ארץ־ישראל, אין 25 יאר ארום נאך דעם באזוך פון אלבערט קאהען. דער באראן האט געוואוסט ווען דעם "פירמאן" און האט אים מיטגעבראכט מיט זיך. ער האט אפגעהאלטן לאנגע באַ־ראטונגען מיט די דאמאלסטריקע אלטע לייט פון ישוב, מיט די ספרדישע און אש־כנזישע רבנים. דער באראן האט געזאגט, אז מען זאל זיך ארומקוקן און זעען וואס עס איז דא צו טאן בכדי מיט דער דער־לויבעניש צו קאנען אויסלייזן די וואנט אויף אייביק פאר דעם אידישן פאלק. קיין געלט — האט דער באראן פארזיכערט — וועט ניט פעלן, מען זאל נאר אויס'פועל'ן האט ער אנגעזאגט — אז מען זאל וועלן אויעקגעבן פאר געלט די וואנט און דעם ארומיקן שטח. דער באראן האט געבעטן אז מען זאל אים דעשעשירן וועגן דעם פועל־יוצא פון די פארהאנדלונגען ער האט פארזיכערט אז די איינוואוינער ארום דעם כותל מערבי וועלן באקומען פון אים די געהעריקע אנטשיידיקונג.

די פארשטייער פון ישוב האבן אנגע־הויבן די פארהאנדלונגען. דער פאשא פון ירושלים איז דאמאלסט געווען א פאנא־טישער אראבער. ער האט אפגעשלעפט די זאך פון טאג צו טאג און אלעמאל ארויסגערוקט נייע טענות. דא איז אויך צוגעקומען א קטיגור פון איינווייניק. אז דעם פלאן פון באראן איז געווען אויסצו־בויען א גרויסן פאלקס גארטן ארום וואנט וואס וועט אויסגעלייזט ווערן, איז ניט נע־פעלן געווארן א טייל פאנאטישע אידן אין ארץ ישראל און מען האט איינגערוימט דעם אראבישן הערשער א סוד אין אויער, אז דאס וועט זיין א חלול הקודש, אז בעסער זאל שוין אלץ בלייבן ביים אלטן... מער האט דער אראבישער מושל ניט גע־דארפט. ער האט געמאכט אלערליי שווע־ריקייטן און פון דער אויסלייזונג פון דער וואנט איז גארנים געווארן. די דערלויבע־ניש וועלכע איז אויף אזא איינגארטיקן אופן ארויסבאקומען געווארן נאך מיט העכער 60 יאר צוריק — איז געבליבן ניט אויסגענוצט.

אזוי דערציילט זיך די אינטערעסאנטע געשיכטע. בן אבי פארזיכערט, אז אין איר איז פאראן פיל אמת און אז דער עצם ענין מיט דער דערלויבעניש איז א פאקט. באראן עדמאנד דע ראטשילד, מיט וועלכן בן אבי האט ניט לאנג נעהאט א געשפרעך וועגן דער כותל מערבי פראגע האט דער־מאנט מיט דער דאזיקער דערלויבעניש אויסצו־נוצן. דער באראן איז אויך אזא אייגנארטיקן אופן ארויסבאקומען געווארן נאך מיט העכער 60 יאר צוריק — איז געבליבן ניט אויסגענוצט.

אזוי דערציילט זיך די אינטערעסאנטע געשיכטע. בן אבי פארזיכערט, אז אין איר איז פאראן פיל אמת און אז דער עצם ענין מיט דער דערלויבעניש איז א פאקט. באראן עדמאנד דע ראטשילד, מיט וועלכן בן אבי האט ניט לאנג נעהאט א געשפרעך וועגן דער כותל מערבי פראגע האט דער־מאנט מיט דער דאזיקער דערלויבעניש צו קאנען אויסלייזן די וואנט פון מערבי. אבער אין די פיר שורות איז די וואנט און דער גאנצער שטח ארום אנער־קענט געווארן לדור דורות פאר אידן. אל־בערט קאהען איז געווען איבערגליקלאך. ער האט געגומען דעם "פירמאן" און איז גיך אוועקגעפאר קיין פאריז, האפנדיק, אז אידן פון דער גאנצער וועלט וועלן צור־נויפזאמלען מיטלען, בכדי אויסצונוצן די דערלויבעניש און אויסלייזן די וואנט. עס איז אבער לייכטער ניט געווען אזוי. אידן האבן זיך ניט אפגערופן. דער "פירמאן" האט געוואנדערט פון לאנד צו לאנד. קיין מיטלען זיינען ניט געשאפן געווארן, לסוף האט זיך דער פארמעט עפנטונג אין די הענט פון די פיהרער פון "באדד אף דע־פיוטים" (קהלות פארבאנד) אין לאנדאן. ער איז דארט געהאלטן געווארן אין א טיי־ער קעסטעלע, און מען פארזיכערט אז נאך איצט נעפינט זיך דער ניט אויסגענוצטער דאקומענט אין דעמזעלבן קעסטל אין אר־כיון פון "באדד אף דעפיוטים" אין לאנדאן

און עס איז געקומען א מאמענט — דערציילן די אלטע לייט פון ישוב פון ארץ־ישראל — ווען עס האט זיך אויסגע־וויזן, אז אפ'אט וועט מען אויסנוצן דעם "פירמאן". דאס איז געווען בעת באראן עדמאנד דע ראטשילד איז דאס ערשטע מאל געקומען קיין ארץ־ישראל, אין 25 יאר ארום נאך דעם באזוך פון אלבערט קאהען. דער באראן האט געוואוסט ווען דעם "פירמאן" און האט אים מיטגעבראכט מיט זיך. ער האט אפגעהאלטן לאנגע באַ־ראטונגען מיט די דאמאלסטריקע אלטע לייט פון ישוב, מיט די ספרדישע און אש־כנזישע רבנים. דער באראן האט געזאגט, אז מען זאל זיך ארומקוקן און זעען וואס עס איז דא צו טאן בכדי מיט דער דער־לויבעניש צו קאנען אויסלייזן די וואנט פיל אידישע טרערן און אידיש בלוט.

אויסגעפונען

(דערציילונג)

פון וו. בערנשטאט

דער פראָפעסאָר האט צום לעצטן מאל אונז ארומגעפירט איבער'ן קליניק פון גייסטיק קראנקע. מיר זיינען אריינגעגאנ־גען אין קאָרידאָר פון דער אפטיילונג פאר אומרואיקע משוגעים. פון דער וועלכע עס האבן זיך אויסגעאייגנט די' קליינע שטעטלאך אין רוסלאנד און פוילן, — פארשטארבע־נע לעבנס־פארמען און אלטן לעבנס־שטייגער, קרוגערייען מיט מחלוקת'ן ארום "הויף" פון דראדאשקאוויצער רבי'ן און דער רבינען ענטל, דעם בריסקער דיסקוס פרוי — און דאס אלץ קומט ארויס פאר אונז, ווי דאס וואלט געשעען האנג־לאנג.

אין דער אפטיילונג דארף מען באזונ־דערס פארצייכענען די שיינע ארבעט פון ברוך עזיזאל וועגן פאלקלאר פון די ספרדישע אידן. די ארבעט האט זיך אים שטארק איינגעגעבן. זייענדיק אליין א ספרדישער איד, איז אים געלונגען מער פון אן אנ־דערן אויפצודעקן דאס גייסטיקע לעבן פון די שפאניאלישע אידן. די זעלבע ליבע אין זיין ארבעט האט אויך אריינגעלייגט יצחק דפאל מלכו אין זיין וויכטיקן ארטיקל צו דער געשיכטע פון שבתי־צבי און גי בוי־נאמען. אט וועגן דער אידיש־מאכמעדא־נישער סעקטע האט מען געשריבן גאנץ זוינציק. אויפ'ן שפיץ גאפל האט וועגן דעם געשריבן נייבויער און נאך אים דער געלערנטער ר' אברהם דאבון אין זיין באר־קאנטן פראגנטיזישן בוך און אין זיין העבריאישן ארטיקל "כח יהודית משל־מית בהוגרמא (א אידיש מאכמעדאנישע סעקטע אין טערקיי), וואס איז גערדוקט אין סאקאלאווס "ספר השנה", ערשטן יאר. מען דארף דעריבער באגריפן מלכו'ס ארטיקל, וואס איז געשריבן מיט געשמאק און גיט אונז א פולקאם בילד פון די דונאמען, אז אויך אין ארץ־ישראל זיינען פאר דער מלחמה געווען עטלאכע דונאמען אלס רעגירונגס אנגעשטעלטע, און די ירו־שלימער איינוואוינער האבן גוט געקאנט דעם קאמענדאנט זכוי ביי (זאקי ביי),

וואס פלעגט קומען אפריכטן דעם סדר ביי ר' דוד יעלין. אויך דער לערער פאר אראביש אין דער גימנאזיע "הרצליה" איז געווען א דונאמער.

פון די פארעפנטלאכע ברייוו אין דעם באנד דארף מען פארצייכענען די ברייוו פון לעבענזאן (פאטער און זון), לייגנס ברייוו און אביערהויפט ברענער'ס ברייוו, וואס דעקן אויף אביסל זיין איני־טימען לעבן.

מיר פארמאכן דאס בוך מיט דער האַ־פענונג צו זעען נאך א סך אזעלכע זאמל־ביכער ווי "רשומות" וואס גיבן זיך אפ מיט אויספארשן אונזער פאלקס־לעבן.

*) ווארפיה פאר אידישן פאלקלאר.

א.

קוק געטאן ווי א קאץ אויף א מויז . . . . — וועמען ליבט איר און האסט ? — האב איך אים א פרעג געטאן, כדי אפ־צוציען פון זיך זיין פארדעכטיקטע אויס־מערקואמקייט . . .

ער האט עפעס געענטפערט, נאר איך האב אים שוין ניט געהערט, זיין ענט־פער איז מיר אין קאפ ניט געקראנגען!

היינטער מיין. רוקן האט דערלאנגט א מאדנער שארף, איך האב א קוק געטאן א אויף צוריק, און איך האב דערזעען, אז די טיר פון קאמער איז צוגעמאכט!.

פארגעקומען איז דאס אין אוונט און איך האב געוואוסט, אז לויט דער איינ־נעפירטער אָרדענונג וועט די טיר פאר־בלייבן צוגעמאכט ביז אין דער פרי.

— איך האב דאך אבער געבעטן דעם אויפזעער אז ער זאל ניט אוועקגיין און אז ער זאל די טיר לאזן אפן! וואס הייסט עס? האט ער דען פארגעסן? האבן דען אנ־דערע צוגעמאכט? . . . וואו איז מיין חבר? . . . .

פארשיידענע געראנקען זיינען געקו־מען צו מיר אין קאפ, איינער שרעקלא־כער פון דעם צווייטן.

קארפאוו האט עפעס געערדט, נאר איך האב בלויז צוגעשאָקלט מיט'ן קאפ, ניט פארשטייענדיק קיין זאך.

קיין געלעק פון אינווייניק איז ניט גע־ווען, — האב איך געטראכט: — נאט מיינער, ס'איז דאך ניטא קיין מעגלאכ־קייט צו רופן נאך הילף. אז, ווי אזוי קאן מען ברייען ביי אזא סארט חולה?

און איך האב פארשטאנען די גאנצע מורא פון דער לאגע אין וועלכער איך האב זיך דערזעען . . .

די איינציקע הילף, די איינציקע רע־טונג, איז געווען מיין חבר, ווארים ער האט דאך געראפט ברייקומען צו מיר, קאן עס זיין אז ער זאל פארגעסן?

און איך האב באשלאסן פארטצוזעצן דעם שמועס וואס רואיקער, כדי צו פאר־ציען די צייט, איצט האט מיר שוין ניט אינטערעסירט די געשיכטע פון זיין קראנקהייט.

אבער די שוין באראמטע טעמע וועגן מארד האט גערעגט קארפאוו'ן. ער האט זיך ניט באראויקט.

— הערט נאר אויס — האט געזאגט קארפאוו — צווייפלט איר דען כאטש אויף איין מינוט, אז דערשטיקט ווערן פון אימיצן איז נאר ניט אזוי אנגע־נעם?

עס איז נויטיק געווען אפצוציען אים פון דעם דאזיקן שמועס . . . אויסצו־טראכטן אזא שמועס, וואס זאל אים האלטן באשעפטיקט די נאנצע נאכט, ביז ער וועט איינשלאפן. אבער ווי מאכט מען דאס? איך האב קיין זאך ניט געקאנט צוטראכטן.

— האט איר ליב פערד? — האב איך אים א פרעג געטאן, כדי איבערצווייר־ען זיינע געדאנקען.

— ניין, — האט ער געענטפערט. — איך באשעפטיק זיך ניט מיט אזוינע נא־רישקייטן.

— הינט?

— אזא חיה איז ניט שלעכט. זי כאפט א ביין מיט די ציין, ווי איך מיט א פינגער א האלז . . . ניט ריכטיק?

— יא, ניט שלעכט.

— און בעת איך שטיק די האלז איז אויך ניט שלעכט? האָ?

— דאס מיין איך ניט — האב איך געענטפערט נאנץ געלאסן. — נאר אויב איר געפינט, אז דאס איז אזוי, נו, זאל זיין אזוי.

— הערט נאר אויס — האט ער גע־זאגט — וואס קנייטשט איר זיך? — און ער האט אנגענומען דעם קנעפל פון מיין מונדיר, אים אויסגעריסן און עס א וואָרף געטאן.

— א, ניין, — האב איך געענטפערט, — אייך דאכט דאס.

— ניין, — האט ער געענטפערט, — איר קנייטשט זיך הין און הער ווי איי־ערע קנעפלאך אין מונדיר.

און איינציקווייז האט ער אויסגערי־סען אלע קנעפלאך פון מיין מונדיר און זיי צעוואָרפן.

— איר האט שוין אימיצן דערשטיקט?

— האט ער מיר א פרעג געטאן . . .

— קיין מאל ניט.

— און איר אליין האט שוין פארזוכט דעם טעם דערפון?

— נאך ניט.

קארפאוו האט פלוצלונג א קוק גע־טאן אויף מיר, ווי א קאץ אויף א מויז . . .

— וועמען ליבט איר און האסט? —

— קאן זיין אז אייך איז אינטערע־סאנט צו פארזוכן דעם טעם דערפון?

איך האב באמערקט ווי זיינע אויגן פילן זיך אן מיט בלוט ביסלאכווייז.

און אונזער געשפרעך האט זיך ווייי־טער געצויגן. איך האב אלץ